

*« Довгими щирими сими словами
до людей промовлятиму я»*

---

*25 лютого 2021 виповнюється 150 років від Дня
народження Лесі Українки*

**Ювілейний 2021 рік – це нагода говорити про життя і
творчість видатної мисткині, розкривати
багатогранність її постаті**

**29 січня Президент України
Володимир Зеленський підписав указ про
відзначення 150-річчя від дня народження видатної
української письменниці, громадської діячки Лесі
Українки на державному рівні**

Протягом 2021 року під егідою Міністерства культури і інформаційної політики та Державного агентства з питань мистецтв та мистецької освіти відбудеться серія заходів з нагоди 150-річного ювілею Лесі Українки.

Долучаймося й ми – вся освітянська спільнота Одещини!

КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» започатковує ювілейний проєкт до 150-річчя Лесі Українки – Дочки Прометея, який триватиме протягом 2021 року під назвою «Довгими щирими сими словами до людей промовлятиму я».

Ідея і автор проєкту: *Свінтковська Світлана Андріївна*, старша викладачка кафедри методики викладання і змісту освіти, завідувачка сектору української мови та літератури, зарубіжної літератури

Упорядники:

Свінтковська С.А., старша викладачка кафедри методики викладання і змісту освіти, завідувачка сектору української мови та літератури, зарубіжної літератури

Вергомі Л.Т., учителька української мови та літератури вищої категорії, учитель-методист Чорноморської гімназії №1 Чорноморської міської ради Одеської області

Плетньова Л.А., методистка української мови та літератури, зарубіжної літератури НМЛ мовно-літературної освіти кафедри методики викладання і змісту освіти

У проєкті зібрано наукові статті, науково-методичні та різноманітні матеріали про життя і творчу діяльність та вшанування пам'яті Лесі Українки, наробітки, досвід освітян Одещини, позакласні заходи, читці поезій письменниці як учителів, так і учнів, що можна використати у своїй роботі.

Цей матеріал можуть використати у своїй роботі вчителі-предметники, класні керівники, вихователі, психологи і всі, хто шанує поетичне слово Лесі Українки.

У проєкті беруть участь учителі-словесники закладів загальної середньої освіти м. Одеси та Одеської області.

Проект складається із трьох частин, що будуть постійно поповнюватися протягом 2021 року.

Частина перша «Геній тендітної незламності»

- Цікаві факти із життя і творчості Лесі Українки, ушанування її пам'яті.

Частина друга «Дочка Прометея»

- Вивчення творчості Лесі Українки в закладах загальної середньої освіти Одещини.

- Навчально-методичні матеріали, тестові завдання, кросворди, інтерактивні вправи.

Частина третя «Ні! Я жива! Я буду вічно жити!»

- Ушанування пам'яті Лесі Українки в закладах загальної середньої освіти Одещини.

**Розпочинаймо проєкт
«Довгими щирими сими словами
до людей промовлятиму я»**

ЧАСТИНА ПЕРША

Геній тендітної незламності

- *Життєвий і творчий шлях Лесі Українки.* За підручником, Світлана Свінтковська
- *Дочка Прометея.* Ігор Якубовський
- *Родина Драгоманових-Косачів в історії України.* Елла Цуркан
- *Геній тендітної незламності.* Ігор Якубовський
- *Про що не пишуть у підручниках. Цікаві факти із життя як письменниці, перекладачки, громадської діячки, інтелектуалки і критика, прозаїка.* За матеріалами інтернету, Світлана Свінтковська
- *Леся Українка і Ольга Кобилянська.* За матеріалами інтернету, Лідія Верготі

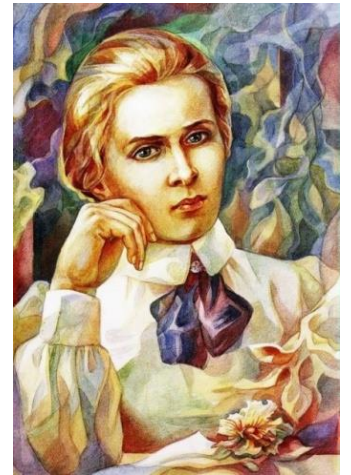
- *Європейське спрямування Лесі Українки – літературознавця, критика, прозаїка.* Ольга Подлісецька
- *Поетичні подорожі Європою разом із Лесею Українкою.* Олена Максютіна
- *Наукові статті літературознавців, спогади про Лесю, її родину, увіковічнення її пам'яті.* Із довідкової літератури, Світлана Свінтковська
- *Ушанування пам'яті Лесі Українки в Україні й у всьому світі.* Лідія Верготі

Життєвий і творчий шлях Лесі Українки

Сором – хилитися і долі коритися.

Леся Українка

Лариса Петрівна Косач народилася 25 лютого 1871 р. в м. Новограді-Волинському, тепер Житомирської області, в сім'ї повітового службовця-юриста Петра Антоновича Косача та відомої української письменниці, громадської діячки Олени Пчілки, сестри Михайла Драгоманова.

У зв'язку з переведенням Петра Косача по службі родина мешкала в Луцьку та Ковелі, а з 1882 р. постійним її місцем проживання стало с. Колодяжне. Саме на Волині, серед чарівної природи, у спілкуванні із селянськими дітьми минули дитинство і юність Лесі. Мати, доглядаючи за дітьми (а їх було шестеро), намагалися дати їм національне виховання. У родині спілкувалися українською мовою, читали українські книжки, зокрема «Кобзар» Тараса Шевченка. Діти змалку ходили в національному одязі, шанували народні звичаї.

Леся Українка з братом Михайлом. Фото початку 1890-х років.

Ще змалку Леся кохалася в народних піснях і казках, у чотири роки уже читали, у п'ять – грала на фортепіано і пробувала творити власну музику. У 6 років навчилася шити і вишивати.

У дитинстві була особливо дружною з братом Михайлом, і коли той, готуючись до вступу в гімназію, опанував гуманітарні і предмети, вона також ґрунтовно вивчила стародавню історію, грецьку й латинську мови.

6 січня 1881 року під час святкування Водохреща Леся дуже застудилася, що надалі призвело до тяжкої хвороби. Дівчинку лікували по-домашньому від ревматизму, та її уразив туберкульоз кісток.

Цього ж року О.П. Косач повезла Михайла, Лесю, Ольгу до Києва для навчання під керівництвом приватних вчителів. Михайло й Леся почали вчитись за програмою чоловічої гімназії, там Леся бере уроки гри на фортепіано у дружини М. Лисенка – Ольги О'Коннор.

На початку травня 1882 року Косачі переїзять у село Колодяжне, що відтоді стало їхнім постійним місцем проживання.

Свою журбу, що через хворобу доведеться відмовитися від музичних занять, Леся вилили в автобіографічній елегії «До мого фортоп'яно». Через недугу Леся вже ніколи більше не вчилася систематично з учителями, не відвідувала жодної школи, однак була врешті високоосвіченою людиною, знала багато мов, гарно грала, між іншим часто виконувала власні композиції-імпровізації, яких вона, на жаль, не вміла записати.

З раннього віку захоплювалася народними піснями, обрядами, звичаями, які поряд з творчістю європейських письменників формувала її естетичні смаки і погляди. Літературні нахили дочки всіляко підтримувала мати, і Леся зізнавалася, що їй було легко вийти на шлях творчості, адже батьки перебували у сфері мистецьких інтересів, родичі та близькі знайомі – Драгоманов, Старицький, Лисенко, Франко – працювали на ниві української культури. Поетичний таланти у Лесі виявився рано: її перший вірш «Надія» датується 1880 роком, рідні ж згадують, що стала писати ще раніше. 1884 року у львівському журналі «Зоря» надруковано її поезії «Конвалія» і «Сафо» під псевдонімом Леся Українка.

Хвороба прогресувала, уражала суглоби правої ноги. Мати возила дівчинку в Київ до професора Олександра Рінека, який раніше оперував Лесі ліву руку. Через рік хвора побувала у Варшаві. Улітку 1888 року батько повіз Лесю на лікування в Одесу. У цей час вірші юної поетеси друкувалися у львівських журналах, на її твори звернули увагу галицькі критики – Іван Франко та Михайло Павлик.

У 1890 р. вона написала для молодшої сестри книжку «Стародавня історія східних народів», яка в 1918 р. була видана як підручник для національної школи. А Михайло Павлик, зустрівшись у Львові з Ларисою Косач в 1891 р., назвав її «геніальною жінкою», глибоко обізнаною з культурою, освітою, поезією людства.

1888 року в Києві з ініціативи Лесі Українки та її брата Михайла Косача створено літературний гурток української молоді «Плеяда» обговорювали питання розвитку української літератури, влаштовували літературні вечори, перекладали українською мовою твори зарубіжних письменників. Леся Українка багато зробила у справі організації перекладів творів світової літератури, адже знала більше 10 мов, які вивчала самотужки.

Перша поетична збірка Лесі України «На крилах пісень» вийшла у Львові на початку 1893 року. Схвальну рецензію на книгу написав О.Маковей, правильно визначивши провідні мотиви творчості поетеси: «Перший – то сумовитий погляд авторки на своє життя й долю, другий – культ природи, третій – то культ України і світове горе».

У 1899 році у Львові вийшла друга Лесина збірка «Думи і мрії», яка засвідчила злет творчості молодої поетеси. А у 1902 році в Чернівцях – книга поезій «Відгук».

Кращі твори поетеси позначені намаганням поєднати «гармонію» ідеалу з життєвою правдою», що стало однією з істотних особливостей її творчого методу, визначеного самою Лесею Українкою як неоромантизм.

Схиляємось перед мужністю поетеси: вона творили, долаючи щодня фізичний біль, гнітючий настрій, зумовлений недугом, У вірші «Contra shem spero!» відчувається автобіографічний мотив:

Я на гору кругу, крем'яную
Буду камінь важкий підіймать
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

Щасливим було для Лесі Українки літо 1894 р., коли вдалося відвідати дядька, Михайла Драгоманова, в Софії. Особливо їй запам'яталися розмови з дядьком, котрий не зважаючи на смертельну недугу, до останніх днів залишався борцем проти тиранії. У червні 1895 р. Драгоманов помер.

Повертаючись із-за кордону, завжди відчувала політичну неволю. «Мені сором, - писала вона, - писала вона, - що ми такі невольні, що носимо кайдани і спимо під ними спокійно. Отже, я прокинулась, і тяжко мені, і жаль, і болить...».

1897 року у Криму на лікуванні знайомиться з білоруським журналістом Сергієм Мержинським. Важким випробуванням для поетеси його хвороба і смерть у 1901 р. За одну ніч з-під її пера виходить драматична поема «Одержима» Щоб легше перенести горе, Леся Українка поїхала на Буковину. Дорогою до Чернівців зупинилася на кілька днів у Львові, де бачилася з Іваном Франком, Іваном Трушем. У Чернівцях гостювала у Ольги Кобилянської.

Студентки Чернівецького університету вітали поетесу на урочистостях, організованих на її честь. Краса Карпат надихнула її на створення низки віршів у фольклорному дусі.

У 1903 р. Леся Українка брала участь у святі відкриття в Полтаві пам'ятника Івану Котляревському, де зустрілася з багатьма діячами української культури. У цей час вона активно працює як драматург. З-під її пера з'являються твори різних жанрів. Писала в умовах хвороби, яка прогресувала, збираючи спокій, порушуючи душевну рівновагу, завдаючи нестерпних болів.

25 липня 1907 року вийшла заміж за фольклориста Климентія Васильовича Квітку та оселилися в Києві. Згодом чоловік одержав посаду в суді в Криму, і подружжя переїхало туди, а згодом до Ялти. Через хворобу Лесі Українці доводилося багато їздити по світу. Вона лікувалася в Криму й на Кавказі, у Німеччині й Швейцарії, в Італії та Єгипті. І хоча чужина завжди викликала в неї тугу за рідним краєм, але й збагачувала новими враженнями, знанням життя інших народів, зміцнювала та поглиблювала інтернаціональні мотиви її творчості.

Доводилося долати матеріальну структуру, проте Олеся Українка, долати матеріальну структуру, проте Леся Українка, відмовляючи собі в найнеобхіднішому, на власні кошти організовували фольклорну експедицію для запису на фонограф кобзарських дум. Так з'явилася праця Філарета Колесси «Мелодії українських народних дум». Завжди думала не про себе, а про рідну культуру. У 1912 р. разом з Ольгою Кобилянською, Василем Стефаником, Іваном Трушем закликає громадськість відзначити 40-річчя творчої діяльності Івана Франка. «Лісова Душа» поетеса завжди тужила за Поліссям, але змушена була жити лише в південних краях. У 1911 році на Кавказі за кілька днів вона написала «Лісову пісню». Була тяжко хвора, але жага творчої праці не давала спокою. Та залишилася останні місяці життя геніальної письменниці.

1 серпня 1913 р. в грузинському містечку Сурамі зупинилося серце Лесі Українки. Її тіло було перевезено до Києва й поховано на Байковому кладовищі поряд з могилами батька і брата.

Леся Українка вчилася все життя. Навіть за чотири місяці до смерті в одному з листів до Ольги Кобилянської вона пише: «...вчуся іспанської мови (сама, з книжки)».

Оглядаючись на свій письменницький шлях, вона дає собі таку самохарактеристику: «Життя ламало тільки обставину навколо мене, а вдача моя, виробившись дуже рано, ніколи не мінялись та вже навряд чи зміниться. Я людина еластично-уперта, скептична розумом, фанатична почуттям, до того

ж давно засвоїла собі «трагічний світогляд», а він такий добрий для гарту. Зрештою, життя моє не було убогим, і сором було б мені плакаться на нього».

Поезія Лесі Українки «то болісна, то ніжна, то співуча, що наче буря, грізна і жагуча летить на крилах пісні з кайданів». Мужній голос поетеси-борця» став співзвучний музи великого Кобзаря України». Від часу Шевченкового «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте, - писав Іван Франко, - Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст сеї слабосилої хворої дівчини»». Україна нині не має поета, щоб міг силою і різносторонністю таланту зрівнятися Лесею Українкою». Іван Франко назвав Лесею Українку наймужнішою поетесою в усій соборній Україні.

Свінтковська Світлана Андріївна, старша викладачка кафедри
методики
викладання і змісту освіти, завідувачка сектору
української мови та літератури, зарубіжної літератури

Дочка Прометея

<https://drive.google.com/file/d/1Sq1z54la1m04Pm0dRQPYdwfn3wAU1b9Y/view?usp=sharing>

*Ігор Якубовський, учитель української мови та літератури,
учитель-методист загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №9
м. Подільська Одеської області*

Родина Драгоманових-Косачів в історії України

Родина Драгоманових - Косачів в історії України

*Сім'я — основний осередок будь-якого суспільства і будь-якої цивілізації.
Рабіндранат Тагор*

https://drive.google.com/file/d/100KtKVtAortj9R9OSI_54l33eVC7b_mb/view?usp=sharing

*Елла Цуркан, учителька української мови та літератури I категорії,
Олександрівської загальноосвітньої школи I-III ступенів
Чорноморської міської ради Одеської області*

Геній тендітної незламності

Фотогалерея «Леся. Геній тендітної незламності»

<https://drive.google.com/file/d/1HUqY1zFSMx3plaMCG-cb0pcR1XTlvklr/view?usp=sharing>

*Ігор Якубовський, учитель української мови та літератури,
учитель-методист загальноосвітньої школи I-III ступенів №9
м. Подільська Одеської області*

Про що не пишуть у підручниках. Цікаві факти із життя ЯК

письменниці, перекладачки, громадської діячки, інтелектуалки і критика, прозаїка

Хвора, сумна і з грабельками – такою навчили нас бачити Лесю Українку. Але якою вона була насправді? На щастя, Лариса Косач одна з небагатьох класиків, чий архів (зокрема, листування) вдалося зберегти, а з ним і цілу історію української літератури та життя культурної еліти зламу XIX і XX століть. Завдяки цим архівам ми можемо подивитися на неї по-новому, а зараз і на цілу епоху: час тендітних дам, літературних вечорів, перших курортів, трамвайів і краси епістолярного стилю...

Шляхетна дама

Одним із дієвих методів віднайти від української літератури в радянській і пострадянській школі було зображення її як провінційної, зосередженої лише на тяжкому житті селян. При згадці про уяві багатьох і досі постає похилена хата, кріпаки та злиденність наших письменників. Головне тут – село. Дія творів відбувається в селі, письменники родом із села, що саме по собі й непогано (уся Європа, за великим рахунком, із села!), якби не було неповною правдою, і якби за допомогою цих штампів і досі не оселянювали все українське.

У цьому контексті справжня, а не підручкова Леся Українка, руйнує багаторічні потуги зобразити нас неповноцінними. Саме її походження – це історія про шляхетність, національну пам'ять і династичність, яких так бракує українцям для свого самоусвідомлення як частини європейської цивілізації.

Батько і мати Лесі походять зі шляхти. Петро Косач – із заможного українсько-козацького шляхетства, яке мало власний герб і після ліквідації Гетьманщини отримало права російського дворянства. Олена Пчілка хоч і з дрібною шляхти, але в минулому це була козацька старшина, про що в сім'ї пам'ятали.

Ці люди не працювали фізично, мали достатньо грошей на книги, гарний одяг і подорожі. Отже, вони мали час задуматися не лише над матеріальним, тому були творцями й активними учасниками «Старої громади». Не дивно, що їхні діти стали засновниками «Плеяди». І якщо «Стара громада» – це про національне, коли хочете – етнографічне, то члени «Плеяди» збиралися вже читати, перекладати й обговорювати Гете, Мольєра та Шиллера. Водночас, вони не були відірвані від національного контексту, але вже не мали того

романтичного замилювання минувшиною, дивлячись на неї з точки зору своєї доби.

«Плеяда», поміж іншим, уклала, як казала Українка, «програмку книжечок по історії», де вона «взяла Хмельниччину, Слав[инський] - київський княжий період від Володимира, Людя - Галицьке княжество». Один лист Лесі Українки Михайлу Кривинюку показує, що саме вона ставила собі за мету, беручись за цей освітній проєкт «для народу»: «Моя робота буде, звісно, компілятивною, а не учено-творчою, та все ж, може, моя компіляція послужить хоть якимсь «противоядием» тим брошуркам про

Хмельниччину і «возсоединение», що служать досі єдиною історією України на «народных чтениях» і, може, таки трукать не раз думку народну. Поряд з тим се буде проба показати органічний зв'язок нашої недавньої минувшини і її ідеалів з теперішнім нашим становищем і всесвітніми демократичними ідеалами». Ну чим не нинішня протидія російській пропаганді і популяризація євроінтеграції?!

Тож Леся Українка була не закашляною нещасною жіночкою, якою її зображали в СРСР. Це була небідна, дуже освічена дама. Так, саме дама, у гарних сукнях, білих рукавичках, яка мала вишукане коло спілкування. Ця київська тусовка збиралася у просторих будинках і квартирах (надто в кварталі між нинішніми вулицями Саксаганського та Жилянською – «Українському Парнасі»), обставлених гарними меблями. Вони грали на фортепіано, обговорювали мистецтво і, звісно, фліртували, вставляючи модні французькі та німецькі фразочки, якими рясніють і листи Лариси Косач. У таких умовах формувалася ідеологія нашої національної аристократії.

Міська євроінтеграторка

Попри відому ще дитячу любов до Колодяжного, багато часу Леся Українка проводила в містах – і не лише українських. Часто буваючи в Європі, вона ходила в театр і оперу, відмінно зналася на тогочасних культурних тенденціях. Хоч вона трохи втомлювалася, як писала, «від отельово-ресторанного життя», – воно не було їй чуже. Її подорожі нагадали б багатьом сучасність. Згадаймо одну таку в 1901 році. Ось Леся пише родині з Бродів, як переїхала тогочасний кордон: «... без інцидентів, тільки в вагонах палять в грубках шалено, так що все таки раз мусіла класти компреси...» Приїхавши тоді до Львова, письменниця зупинилася в Hôtel Central – нині це будинок на проспекті Свободи, 11: «...хоч мене знайомі закликали до себе, – мені було краще в отелі, бо не залежніше».

У Львові, замість трьох, вона провела чотири дні (запізнилася на потяг) і продовжила подорож: «... у п'ятницю (13-го) сіла в Schellzug і за 6 годин була вже в Чернівцях». Schellzug – це тогочасний австрійський Інтерсіті. Як бачимо, теперішніми потягами зі Львова до Чернівців можна дістатися лише на годину швидше. Взагалі, здається, Леся любила їздити рейками, бо ж і з вінчання з Климентієм Квіткою в Києві поверталася додому на трамваї.

Перші подорожі до Європи змінили Лесю Українку. У 1891 році в листі дядьку Михайлу Драгоманову, який тоді жив у Софії, вона пише: «Перше враження було таке, ніби я приїхала в якийсь інший світ – кращий світ, вільніший. Мені тепер ще тяжче буде у своєму краї, ніж досі було. Мені сором, що ми такі невольні, що носимо кайдани і спимо під ними спокійно. Отже, я прокинулась, і тяжко мені, і жаль, і болить...»

Хай буде нам у 2021 році соромно, що досі сперечаємось у питаннях, на які Леся Українка дала відповідь ще в позаминулому столітті: «Біда, що більшість нашої української громади сидить на самій нужденній російській пресі, а через те не бачить як слід світа ні того що в вікні, ні того що поза вікном». Знову ж таки в листі дядькові читаємо, який вона бачить вихід: «Та вже тепер поміж нашою молодогою громадкою почалось таке «западничество», що багато хто береться до французької, німецької, англійської та італійської мови, аби могли читати чужу літературу».

Безапеляційна патріотка

Незважаючи на те, що всю родину Косачів в СРСР переслідували як буржуазних націоналістів, з Лесі Українки ліпили соціалістку й

інтернаціоналістку. Якщо з «Оргії» та «Боярині» комусь ще незрозуміле ставлення письменниці до Росії, її політики, громадського життя та культури, то особисте листування не залишає двозначності (знову – із дядьком Михайлом): «Як я побачила тут у Відні російські газети, то мені за них «вчуже стыдно» стало,

а надто було жаль бідної російської публіки».

Ще більше щирого розпачу читаємо в листі до Михайла Павлика, який Леся пише з Болгарії в 1895 році: «Кажучи правду, я тільки до Вас пишу з охотою, в Росію писати для мене мука, я вже одвикла тримати свою думку в кайданах, а після новітніх подій инакше писати листів в Р[осію] не можна, як замовчуючи

про добру половину того, шчо варте писання. Сором і жаль за мою країну просто гризе мене (се не фраза, вірте), і я не думала, шчо в душі моїй є такий великий запас злості. Я не знаю, шчо буду робити, вернувшись в Р[осію], сама думка про се тюремне життя сушить моє серце».

Письменниця закликала не обмежуватися російською літературою і контекстом (до Драгоманова з Відня, 1891): «...недавно мені приходилося з тими самими людьми, що тепер учать чужі мови, змагатися за те, чи варто учитись чужій мові при такій чудовій літературі як російська». А ось що вона пише в березні 1902 року сестрі Ісидорі із Сан-Ремо : «Було тут «утро», що врядили приїжджі росіяни з Ніцци, але таке погане, що не тільки акторам, а навіть публіці було сором і ніяково дивитись одним на других... І програма така, як я не люблю, все якісь уривки, qui n'avaient ni queue ni tête (без початку і кінця – ред.).

Ми всі дуже жалували, що пішли (нас затяг лікар і одна з актрис, ніяково було не піти), і ми з Наташею дали урочисте слово перед лицем вічного моря, що більш ми за границею на жадні російські «благоглупости» не підемо, хоч би нас на ретязі тягли».

Звісно, таке ставлення до метрополії не було безпідставним і суто емоційним. Це було природне ставлення патріотки поневоленої країни до свого окупанта, але не більше: «Я не знаю, звідки пішла ся слава, що я така ненавидна націоналістка? Часто люде, познайомившись, дивуються, що я не їм великоросів, поляків і инш[их]...» (лист до Кривинюка М.В., 1897).

Коли Володимир Винниченко погрожував перейти в російську літературу, яка, мовляв, оцінить його талант краще, – Леся Українка сприйняла це дуже болісно. Здається, в тій же «Оргії» (де «Рим ходив у Грецію до школи») вона звертається саме до нього: «Ти не продався, — гірше! Ти віддався у руки ворогу, як мертва глина, з якої кожне виліпить, що хоче. Та хто ж тобі натхне вогонь живий, коли з творця ти творивом зробився?» І це при тому, що сама Українка казала про себе як про «почитаєму, але не читому». Аудиторія у неї з'явилася вже після смерті – у 20-х роках, коли Микола Зеров у 1926 році сказав, що, нарешті, виріс читач для Лесі Українки.

Інтелектуалка

Леся Українка знала 7 мов: крім української та російської, ще французьку, німецьку, англійську, польську та італійську. Вона читала європейську літературу в оригіналі, багато перекладала й однією з небагатьох сучасників розгледіла масштаб генія Гауптмана, чії твори вабили

письменницю саме інтелектуальністю. Вона казала, що його п'єси «сповнені думки». Зрештою, «пісня» написана поверх його «Потопленого дзвону». Маючи Гауптмана за взірець, письменниця була дуже критичною до себе та колег: «Що ж до мене, то я тільки генієві можу простити кепсько збудований вірш, та й то не

завжди. Українським же поетам слід би на який час заборонити писати національно-патріотичні вірші, то, може б, вони скоріше версифікації вивчилися, примушені до того лірикою та перекладами, а то тепер вони найбільше надіються на патріотизм своїх читців, а не на власну рифму та розмір».

Багато вчителів української літератури будуть шоковані, проте Леся Українка без сентиментів ставилася, наприклад, до творів класиків Івана Нечуя-Левицького і Панаса Мирного. У черговому листі до Драгоманова вона пише: «Бога ради, не судіть нас по романах Нечуя, бо прийдеться засудити нас навіки безневинно. Принаймні я не знаю ні одної розумної людини в Нечуєвих романах, якби вірити йому, то вся Україна здалась би дурною...»

Письменниця дивилася в майбутнє і бачила українську літературу сучасною та європейською. У 1899-му вона використовує слово «модернізм» у

значенні художнього напрямку у своїй доповіді в Київському науковому товаристві.

Феміністка

Якщо мати Лесі Українки Олена Пчілка – це про емансипацію, то Леся – це вже чистий фемінізм. «Камінний господар» – перший твір в нашій літературі, де зображено чоловіка-спокусника, який однак відрізняється від,

приміром, пушкінського варіанту Дон Жуана, бо сам частково стає жертвою розумної Донни Анни, котра читає Ніцше.

Femme moderne бачимо і в драмі «Блакитній троянді», яку називали «дамською», вказуючи на її «безнадійний песимізм та безоглядний розпач». Старий лікар Проценко констатує, що «між одружними людьми менше буває нервових і душевних хвороб. Спокійне, впорядковане життя – найкращий лік проти всяких справжніх і можливих хвороб». Ідеться про істерію, якою «хворіє» героїня. Річ у тім, що тоді всіх жінок, які хоч трохи намагалися позмагатися з чоловіками, вважали істеричками і відправляли на лікування. І драма більшою мірою саме про це, а не про песимізм та розпач.

Ви, певно, чекаєте, коли ж буде полуничка про Ольгу Кобилянську? А її не буде. Їхнє листування, справді, дуже чуттєве, але, прочитавши його, відвертої еротики ви не знайдете. Здається, вони були радше посестрами, які могли щиро говорити про речі, неприйнятні в тогочасному чоловікоцентричному суспільстві.

У житті, як і в літературі Лариса Косач теж була принциповою феміністкою, дуже довго відмовлялася вінчатися і зробила це, як згадувала, лише заради людей і чоловіка, аби його геть не зацькували.

Не зрадила Лариса Петрівна Косач своїм принципам і в смерті. На Байковому цвиню з її тілом несли жінки.

Джерело: <http://uchoose.info/lesya-ukrayinka-pro-shho-ne-pyshut-u.../>

Світковська Світлана Андріївна, старша викладачка кафедри методики викладання і змісту освіти, завідувачка сектору української мови та літератури, зарубіжної літератури

Леся Українка і Ольга Кобилянська

Історія знайомства

Леся Українка почула про Ольгу Кобилянську від Михайла Павлика. У 1891 році по дорозі до Відня на лікування вона разом з матір'ю Оленою Пчілкою зупинилася у Львові, де й познайомилася з Павликом. Останнього вона сприймала, як і більшість тогочасної галицької інтелігенції, за найближчого учня і соратника Михайла Драгоманова, що цілком закономірно підсилило до нього симпатію. Не лише близькі родинні зв'язки пов'язували її з Драгомановим, котрий доводився їй дядьком. Вона листувалася з дядьком, уважно прислухалася до його порад, радилася з ним, відвідувала в Софії, коли той хворів. Вона й сама називала себе ученицею й «інтелектуальною донькою» Драгоманова. Павлик же після знайомства з Оленою Пчілкою та її донькою, в листі до Драгоманова написав, що Леся «просто ошоломила мене своїм образованием та тонким розумом».

Отож вона писала з Відня до Павлика, що, на щастя, операції їй робили не будуть, зате місяць перебуватиме в гіпсовому биндажу. «От і ціла потіха!» – пише жартома. А тим часом вона насолоджується життям у статусі — «а la touriste»: «живу тут ще як вільна людина, розглядаюся по Відні, хожу до театру і нічогосінько не роблю». Перебуваючи у Відні, вона просить Павлика прислати їм повість Ольги Кобилянської «Лорелай» (попередня назва «Царівни»), про яку той згадував. «Мені дуже цікаво прочитати її, тим більше, що се праця жіноча».

Прочитавши повість, вона відразу ж із Відня пише Павликові, що їй повість дуже сподобалася – «щось є у ній свіже, молоде та оригінальне, в цій повісті я бачу правдивий літературний талант, а не дилетантизм літерацький, що вже так обрид мені в нашій літературі». Леся Українка відзначає впливи

Жорж Занд, та особливу вагу повісті бачить у тому, що вона змальовує «історію цілого нещасливого нашого інтелігентного жіноцтва», й захоплено відгукується про те, що краса повісті полягає «не так в її ідеях, як в глибокій, тонкій, логічній психології героїні Наталки».

«Лорелай» дуже «зачепила» Леся Українку, як свідчить її лист до Павлика. У ній вона побачила свою власну історію та історію цілого інтелігентного українського жіноцтва, відчула шукання нового стилю і нової мови, пронизаної жіночою суб'єктивністю, побачила психологію нової жінки *fin de siècle*, якою вона і сама була. Ключовим стало саме це – вона почула голос своєї сучасниці, розумної й інтелігентної жінки, українки. На той час Лесі Українці було 20 років, Кобилянській – 28 років. Кобилянська говорила мовою, знайомою молодій письменниці, і говорила про речі, близькі їй.

Досить цікаво, що перше знайомство обох письменниць відбувається поза межами України, так, ніби впізнати один одного і відчути свою суголосність ці дві «нові» жінки можуть, лише віддалившись від своєї батьківщини. У 1899 році, знову перебуваючи на лікуванні, цього разу в Берліні, Леся Українка першою напише до Кобилянської, назвавши її «товаришкою». В їхньому листуванні насамперед зрнуть теми, суголосні долі жінки-письменниці та її самореалізації на літературному полі. «Ви тепер маєте ту гордість, яку не кожен має, Ви самі створили собі свою долю і нікому не завдячуєте їй», – так визначає місце товаришки в українській літературі Леся Українка. Ще важливішим є те, що вона розпізнала унікальність письменниці в українській, і зокрема, як вона пише, «галицькій» літературі, де досить критично сприймалася екзотичність Кобилянської. Навпаки, «німеччина», себто німецькоцентризм, говорить Леся, дозволила їй пізнати світову літературу і «вивела Вас в широкий світ ідей і штуки». Добре, що «Ви прийшли в нашу літературу через німецьку школу, а не через галицько-польську», – додає вона; добре, «що Ви пізно навчились нашої літературної мови, дарма, зате Ви навчились її, тоді коли наші одразу думали, що знають», – виговорює свої власні смаки Леся Українка. Вона й сама була по своєму екзотичною, бо шукала власного шляху поза протореними стежками українського письменства.

Дізнавшись, що Кобилянська планує поїздку на Археологічний з'їзд до Києва, Леся Українка сподівається особисто побачитися і запрошує «завітати до мене на хутір в Полтавщині». Там, в садибі Косачів в Гадячі влітку 1899 року Кобилянська особисто знайомиться з Лесею і пише в листі до батьків: «сама Леся дуже приємна і говірка. Дуже втішилася мною і приймають щиро». Восени, вже після цієї зустрічі, у своїх листах Леся Українка починає називати її «*liebe, ferne Freundin*», згадуючи про години спілкування, коли подружки ділилися «драмами та дикими історіями», чаювали, слухали музику та залітали

ins Blau hinein. Особиста зустріч з Кобилянською справила на неї значний вплив, це засвідчує і той факт, що вже у грудні 1899 року вона виступає в Києві з рефератом про українських письменників на Буковині, де чи не головну увагу приділяє своїй товаришці.

В їхнє спілкування входять інтимні імена, передусім німецькомовні (liebe, ferne Freundin; liebe Morgensee; liebe Ferne; meine liebe Wunderblume), котрі будуть довго супроводжувати листування Лесі з Кобилянською. А в січневому листі 1901 року з Мінська, де вона опікується хворим товаришем Сергієм Мержинським, Леся Українка не лише звертається до Кобилянської «liebe ferne Lotosblume», але й ідентифікує себе «Ihrem armen Schwan», називаючи себе «вашим бідним лебедем».

Жіночий романс на тлі «зеленої Буковини»

Така передісторія особливо інтенсивного духовно-творчого, навіть інтимного спілкування Ольги Кобилянської та Лариси Косач, що припадає на 1901 рік. Тлом, на якому зароджується особлива близькість двох подруг, стає саме перебування Лесі у Мінську, коло хворого Мержинського. Леся Українка поїхала доглядати за ним усупереч волі батьків і була приголомшена важким станом друга. В ті важкі дні коло хворого вона шукала в Кобилянській співрозмовницю-товаришку, яка могла б її зрозуміти, і зверталася до неї ще з більшою ніжністю, ніж раніше, називаючи не лише «liebe ferne Lotosblume», але й «liebe, libste». У своїх листах до Чернівців з Мінська Леся зізнавалася, що життя має «досить трагічне», говорила про «натягнені нерви», котрі не дають займатися белетристикою, писала, що перебуває в тому стані, що «коли не впиватися, не вприскувати морфію, не курити опію, то треба хоч роботою задурити себе». Там же в одну з ночей, «не перетравивши туги, а в самому її апогею», вона створила свою «Одержиму». Вже значно пізніше в листі до Івана Франка вона зізнавалася, що то була така ніч, «після якої – певне буду довго жити, коли вже тоді жива осталась».

Втрату близького друга у березні 1901 року вона пережила важко. На дев'ятий день по смерті Мержинського, вже повернувшись до Києва, вона пише до Кобилянської, що «страшно втомлена фізично і морально» й «нічого мені не хочеться». Однак у цьому ж листі вона говорить про своє нестримне, велике бажання – «таки справжнє, виразне бажання!» – «се поїхати до Вас на Зелену Буковину». Леся є дуже відкритою і прагне заспокоєння: «Мені хочеться Ваших тихих речей, Ваших лагідних поглядів, Вашої ще нечуваної для мене музики, мене ваблять Ваші незнані а вже милі гори і вся Ваша країна, що здавна мрією моєю стала». Уже через місяць у квітні вона виїздить до Львова, а потім до Чернівців.

Поїздка, отже, є відрухом пережитої драми і водночас сублимацією пережитої у Мінську травми. Вона також фантазійна та «літературна» за своєю суттю. Ще в січні 1900 року, тобто через якісь півроку після особистого знайомства з Кобилянською на Полтавщині, Леся Українка писала їй, що вони з сестрою планують виїхати «до Вас, на зелену Буковину». «Вірте чи ні, а ми зеленої Буковини більше прагнемо, аніж Парижської вистави, надто як начиталися Вашої «Некультурної». Що то за пишне оповідання, ото «Некультурна!» – не втримується вона. Лесі Українці подобаються в оповіданні

карпатські пейзажі, та особливо вона дивується «щирості й одвазі» Кобилянської

у змалюванні характеру гуцулки і її вільної любові. Леся захоплена: «браво, панно Ольго! lebe Die Kunst! es lebe die Freiheit!». Адже в «Некультурній» Кобилянська говорить про вроджену жіночу самодостатність гуцулки Параски, яка наділена зрідні чоловічій силою і яка опирається чоловічому насильству та сама обирає, з ким їй бути. Леся Українка захоплена гуцулкою, «емансипованою не по теорії, а за інстинктом».

Поїздка до Чернівців – довірлива і навіть інтимна. Є і додаткові причини. В Лесі Українки невроз та істеричні випадки, вона також потребує лікування, оскільки, здається, підхопила сухоти біля хворого Мержинського. Підтекстом зароджуваної близькості двох подруг, отже, є посттравматична терапія, яку обіцяють «зелені гори», жіноче спілкування і взаєморозуміння. Кобилянську вона називає у цей час «ідеальною товаришкою».

Дружба обох жінок перейнята відвертістю і довірою. Торкаючись взаємин Кобилянської з Маковеем, Леся Українка в листі до подруги переконує останню в тому, що немає ніякого приниження, коли жінка першою говорить про свої почуття до чоловіка, як це зробила Кобилянська. Лист, в якому вона фактично освідчилася і запропонувала себе Маковееві, ймовірно, і був написаний під впливом розмов із Лесею Українкою. «Нехай хтось не катує себе і не вважає пониженим. Чим понижився він? що посмів виступити з етикету? що сказав одважне, щире слово? що вийшов з пасивної ролі і схотів рішити свою долю сам з ризиком зламати її? що тут низького?» – заспокоює вона подругу.

Складається і особлива форма розмови, суголосна розмові «з душею своєю» і пов'язана з особливою атмосферою довірливості і контакту. Леся Українка зізнається, що «хтось (...) хотів з кимось говорити, найбільше так, щоб сісти напіврозібраним на чиесь ліжко, як хтось в хусточці під ковдрою і трошки хоче спати, а трошки не хоче, і має чорні очі з золотими іскорками. Аби хтось знав, що і комусь (білому) треба, щоб хтось його душу підтримав,

бо чиясь душа часто буває дуже прибита, хоч і не тим, чим була раніше, а чимсь ширшим, та зате й важчим (...)».

Ідеться також про особливе спілкування і розуміння без слів, або «навіть мовчання удвох, сам на сам», як читаємо і в листі Лесі Українки від 15 серпня 1901 р.. В листі живо відтворюється атмосфера їхніх інтимних зустрічей і розмов: «А якби тепер тут був хтось та й ще хтось, вони пішли б разом над Черемош, от таки зараз, у сю темну-темну ніч, і слухали б, як вода шумить і дивились би, як зорі побиваються крізь темні хмари, і згадали б мовчки, не говорячи слова, все найгірше і все найкраще з свого життя, погляди й руки стрівались би в темряві, і було б так тихо-тихо, дарма що річка шуміла б..., а потім хтось вернув би до хати вже менше смутний. (...) чи хтось чує, як його хтось любить? Хтось його так високо ставить в думці своїй і так заздро боронить від всього, що може вразити чи образити. Нехай хтось не зневажає себе, нехай хтось плаче, коли йому тяжко, але нехай не катує себе, бо комусь іншому болить від того, дуже болить...».

Перебравшись із Чернівців до Кімполунгу, згодом перебуваючи на лікуванні у горах, Леся поволі відживає і в листах до Кобилянської жартує та зізнається, що «тут когось дуже часто згадують, встаючи й лягаючи, на самоті і вдвох і втрюх». В горах Лесею Українку супроводжує її новий товариш Климент Квітка – 21-річний студент юридичного факультету Київського університету, з яким вона познайомилася ще в Києві. Квітка вибрався на лікування до Швейцарії, однак затримався в Буковині. Їхнє спілкування викликає закиди з боку родини, і в листі до батька Леся досить роздратовано коментує: "Мені дуже дивно, що ти пишеш мені "не удерживай Квитку, пусть едет в Швейцарию". Коли се я кого удержую? І чого б я мала удержувать в данім разі? Се зовсім залежить від його волі і потреби, куди йому їхати, а куди ні, і я нічого йому радити не буду. (...) Мені чогось неприємно те, що ти ставиш питання, чи бути Квітці там, де я, чи ні, – се мене ставить в фальшиве положення».

Братерське спілкування з Квіткою, однак, не є настільки довірливим та інтимним, як із Кобилянською, і Леся прагне жіночого товариства, бо декотрі теми «може зрозуміти тільки жінка і то такого віку, як хтось та ще хтось». Вона пише, повертаючись із Буркута 6 вересня 1901 року: "Та й хочеться комусь із кимось про дещо по щирости поговорити, бо хоч хтось з п. Квіткою тепер великий приятель і відноситься до нього по-братерськи, а таки не на всі теми може з ним говорити, бо декотрі теми п.Квітку, як чоловіка нервового, могли би занадто зіритувати, а декотрі може зрозуміти тільки жінка і то такого віку, як хтось та ще хтось, бо дуже молоденькі ще (на своє щастя) не все розуміють».

Вже після буковинської поїздки, дещо пізніше, Леся писатиме Кобилянській, що не певна щодо «форми чи формули» їхньої близькості з Квіткою, але певна, що вони потрібні один одному і сподівається на розуміння подруги: «Мій хтосічок знає, що хтось завжди тримався добре з "Квіточкою", але тепер тримається ще ліпше, і тепер уже "Квіточка" зовсім не може без когось жити та і хтось близько того. Чи то зле, чи то добре, то кожний собі може думати як хоче, але вже воно так. Я не знаю, яка буде форма чи формула наших відносин, але одно певне, що будемо старатись якнайменше бути нарізно один від одного і якнайбільше помагати один одному, – се головне в наших відносинах, а все решта другорядне. Може, не кожний повірив би мені на такі слова, але хтось мені повірить, я знаю».

В листах літа 1901 року до Кобилянської вона відкрита перед своєю подругою та водночас твереза, немов старша сестра, котра розраджує в хвилини сумнівів. Вона мовить про її особливий дар підвестися на вершини духу, подалі від юрби і буденщини, бо «хтось не з подлої маси скований, а з благородної, і через те мусить від огню гартуватись, а не ломитись». «Все минеться, одна правда зостанеться, і як хтось стане високо-високо на горі, то звідти йому всі «ведмеді» здадуться малими», – заспокоює вона Кобилянську після того, як Маковей відповів, що їх можуть поєднувати лише дружні відносини і він не бачить її своєю дружиною. «Не всі мають те, що хтось має, хтось має іскру в серці, огонь в душі, се може не дає щастя, але дає щось більше і вище від щастя, щось таке, чому назви нема в людській мові. Правда ж? правда?» – втішає Леся Українка свою подругу.

Мавка як метафора «ідеальної комунікації»

Так, розраджуючи подругу, Леся Українка у своєму листі протиставляє буденне «щастя» тому, «чому нема назви в людській мові», апелюючи до особливої форми «вищого» за буденне щастя буття. Останнє стосується самодостатності й обраності тих, «хто не цілується з юрбою», як назве такі стосунки Кобилянська. Це той модус буття і модель спілкування, що його пізніше Леся опoетизує в образі Мавки у своїй «Лісовій пісні».

«Іскра в серці», «огонь в душі» – ці фрази з листа Лесі Українки 1901 року до Кобилянської дістануть своє фінальне відлуння у Мавчиному зізнанні «я в серці маю те, що не вмирає». Мавка загалом уособлює той ідеальний тип любови-як-розуміння, який склався у стосунках Лесі Українки та Кобилянської. Саме любов, яка спрямована на відкриття «душі», символізована перетворенням Мавки на ідеальну сутність, де зникає тілесність, натомість народжується «душа». В процесі таких трансформацій виникає ідеальна форма спілкування – неопосередкована розмова споріднених «душ» («їм промовляти душа моя буде»). Така гностична візія «Лісової пісні»

– герменевтична утопія, спрямована на ідеальну комунікацію і своєрідне розуміння-вслухання. Ця утопія має жіноче підложжя і, як у Платона, стає шляхом до пізнання вищого буття.

Основою ідеальної комунікації стає в листуванні двох подруг творення нової мови. Винайдення імен «хтось», «хтосічок», «хтось біленький» і «хтось чорненький» не означає лише інфантильність у їхніх стосунках. Так твориться інтимний жіночий дискурс, дестабілізується граматичний рід і формується нова ідентичність, зокрема й гендерна. Жінки переборюють стереотипи, прибирають чоловічі ролі, витворюють власну фемінну форму спілкування, що є нічим іншим, як культурною моделлю існування. Експеримент українських жінок-письменниць – цілком природний в контексті модерністської епохи. Вірджинія Вулф писала про гендерну інверсію статі у своєму «Орландо», який до 30 років ідентифікував себе як чоловіка, а після – як жінку: «Його пам'ять – але в майбутньому ми повинні, для збереження умови – говорити "її" замість "його" і "вона" замість "він" , – уточнює письменниця, – отже, в її пам'яті всі події з її минулого життя пройшли без жодних перешкод».

Ще до ближчого знайомства з Кобилянською у «Блакитній троянді» (1896) Леся Українка змалювала спробу героїні відмовитися від сексуальності і втекти в ідеальну рицарську любов «блакитної троянди». Кобилянська, зі свого боку, одну зі своїх іпостасей ототожнювала, зокрема, в листах до Маковея, з невагомою і безстатевою душею. Виглядало, що письменниця захищалася і навіть відмовлялася від фізіологічного потрактування дружби. Вона писала до Маковея: "Переїмим (яко говорили ми собі з Лесею) на хвильку позу утомлених коней, а потім запалім собі теплом нашої душі ватру і гріймося. Як огріємось, полетимо високо-високо! Там не будем самі. Знайдем товаришів". Ці слова не лише дослівно повторюють фрази з листа Лесі Українки, якими та заспокоювала подругу: хтось «хай розмахне крилами і злетить у гору, куди не тільки ведмеді не заходять, а навіть орли не залітають, може, там трошки холодно і самотно буде спочатку, але там стрінуться й інші гірські подорожні і розпалять всі вкупі ватру велику [...]». Вони також відсилають до платонічної концепції любові, нагадуючи про дружбу-любов і любовний порив, який у Платона порівнюється з кіньми та візничим, та говорять про піднесення «душі» до вищої Краси, яка в інтерпретації Лесі Українки співвідносилася з поривом *ins Blaui*.

На початку 1902 року листування Лариси Косач з Кобилянською дещо втрачає свою інтимність і напругу, навіть пробивається певна незручність і штучність, коли Леся допитується: «що ж там хтось дорогенький за новельку пише? чом хоч не скаже комусь, на яку тему? Чи плагіату боїться». Приблизно в цей час вона в листі до сестри розмірковує про природу любові і врешті-

решт визнає, що «в кожному почутті єсть іще щось недослідиме, un je ne sais quoi, і то власне теє «щось» дає барву цілому почуттю».

Любовний епізод відходить в минуле, але резонування «душ» стане мотивом їхнього художнього діалогу у формі обміну новелами «Сліпець» – у варіантах Лесі Українки і Кобилянської. Навесні 1902 року Кобилянська напише нарис «Сліпець», який засвідчить її глибоку тугу й самотність. Можна відчитати в ньому і прямі відсилання до недавнього спільного побуту двох подруг. Ідеться про сліпця, що в лікарні зустрів і мешкав з «другим таким темним, як я». «Нам було добре, як нас разом лишали. - Бачиш хоч дрібочку сонця? – питав я іноді нещасного товариша свого. – Ні, – каже він. - А ти? - І я ні. По тому наставало мовчання. Наші душі піднімалися в нас і потопали одна в другу обопільно. І чому ж було нам у наших горі вдвох добре?» – подумки звертався сліпець до товариша.

Коли ж той залишає лікарню і виходить на волю, величезна туга і самотність опановують сліпця. Єдиним співрозмовником стає його власна «душа», і він поринає «в глибінь своєї душі». «Вона настільки глибока, як тепер темна. Настільки сумна, як очі мої. А я розкриваю очі свої перед вами, товариші мої. І ви мене видите - а от я вас не виджу! Вже я вас не виджу, і доки життя і віку мого, я вас більше видіти не буду. І добре мені з тим, товариші мої, що я вас - слухайте - ніколи, ніколи в житті видіти не буду... Сонцю лиш мої очі нездатні, але ви, товариші мої – ви ані душі моїй, ані очам моїм правдою ніколи не світили».

Як motto до «Сліпця» Лесі Українки служать слова «Душі ніхто не бачить, а чує – не кожний». У відповідь на однойменний образок Кобилянської, Леся Українка надає слово самотньому хворому – тому товаришу, про якого згадує Кобилянська. Він не розуміє, є видючим чи сліпим і, потрапивши до шпиталю, зустрічається там зі сліпою дитиною і сестрою милосердя. Зрештою, він зізнається, що спілкування з ними вилікувало його. Відгомони реальної історії прочитуються досить легко, зокрема апеляція як до самої Кобилянської, так і до «татарської дитини» – Євгенії Пігуляк, з якою вони подружилися у Чернівцях. «Сестро моя, як мені було добре з тобою! Ти вигоїла в мені все, що тільки в силі людській було вигоїти. Ти і тая гнівна та добра дитина вернули мене коли не до здоров'я (я таки не знаю, чи буду я коли зовсім здоровий...), то хоч до життя, визволили мене від того лютого болю, від тих кривавих сліз. І вийшов я із шпиталю в світ, все ще хворий, але з якоюсь надією», – зізнається ліричний герой.

Головне навантаження, однак, мають не так постаті, як поняття «слухати» і «бачити». Дитина дивується, навіщо взагалі «дивитись», коли можна «слухати». Герой натомість знає, що «тільки слухати – для людини не досить». Тихий голос і руки сестри милосердя дозволяють йому повірити, що можна

бачити, слухаючи, бо «тонкі, гладенькі, немов шовкові, руки», якими вона торкалася очей, втишували біль і давали ілюзію, «ніби я «бачу» їх аж до самого дна душі».

Врешті-решт, покинувши шпиталь, герой мріє про зустріч із сестрою. Хочє зійтися з нею, звільнити її від клопотів і віддати себе самого – як провідника і товариша. Мріє про те, що вони зможуть працювати і ніхто не буде вести їх – «просто ми йдемо – сами, але поруч». «Ми будемо ходити або тим шляхом, що вона знає, або тим, що я знаю. Вона знає шлях в лісі, а я понад морем: і там, і там буде гомін і вільне повітря, ми будемо слухати разом і розкажемо вголос, що ми думаємо про ліс і про море. Вона зірве квітку і дасть мені напитись пахощів душі лісу (вона і вночі квітки знаходить), я знайду мушлю і дам своїй сестрі послухати, в мушлі шумить «душа океану», і так ми будемо слухати душу». Так метафорично відтворює Леся Українку ту спільність душ і близькість, яка існувала між ними і дала обом щось вище за буденне «щастя». Обидві новели служать діалогом-резонансом, як мушля, вбираючи в себе «слухання-душі», – розуміння-суголосність, цю квінтесенцію філії-любові, що складається у стосунках двох українських письменниць (За Т. Гундоровою).

Верголі Л.Т., учителька української мови та літератури вищої категорії,
учитель-методист Чорноморської гімназії №1
Чорноморської міської ради Одеської області

Європейське спрямування Лесі Українки – літературознавця, критика, прозаїка

У статті зосереджена увага на багатогранній особистості Лесі Українки – літературознавця, перекладача, збирачки фольклору, і особливо наголошується на недослідженій прозовій творчості письменниці. Проаналізовано європеїзм / модернізм прози Лесі Українки та виявлено новаторство тематики її оповідань. Простежено рецепцію прози Лесі Українки її першими критиками та досліджено, що у сучасному методологічному прочитанні творчість Лесі Українки набуває неоприятливих досі смислових аспектів та інтерпретацій.

Ключові слова: *оповідання, тенденції, рецепція, критика.*

У літературі XIX століття зміна стильових напрямів майже не означувалася протиборством мистецьких генерацій, але у дискусії між модерністами й прихильниками «старого» реалістичного напрямку означено сутність конфлікту поколінь у літературі кінця XIX – початку XX століття: модерністи заговорили про естетизм і багато уваги приділяли саме мистецькій проблематиці. Саме у цей час надзвичайно плідно постає титанічна праця Лесі Українки – дослідниці, перекладача, збирачки фольклору, літературознавця. У конфлікті поколінь Леся Українка зайняла цілком визначену позицію захисниці «модерни», орієнтуючись на індивідуалізм, європеїзм, естетизм. Її творче кредо формувалося у зв'язках із найбільш значущими філософськими засадами нової доби, в контексті художніх шукань багатьох митців, як-от Г.Ібсен, М.Метерлінк, Г.Гауптман.

У статті маємо на меті окреслити коло інтересів Лесі Українки та привернути увагу до прозового доробку письменниці. Ніколи не належавши до жодної з партій, Лесі Українка займає чітку суспільну позицію активної патріотки, повсякчас критикуючи українську ментальну повільність, млявість, невміння завершити почату справу. Дослідник творчості Лесі Українки Р.С. Романченко, використовуючи неопубліковані листи Лесі Українки до Михайла Драгоманова, аналізує суспільну позицію письменниці. Так, відповідаючи на лист Драгоманова про настрої української інтелігенції, Леся Українка констатує, що «європеїзм» («під «європеїзмом» Леся Українка в даному випадку розуміє настрої цілком протилежні до «теорії своєї хати», – зазначає дослідник) все більше і більше шириться серед молодих киян, а київська «Громада» в деякій своїй частині, коли щось і робить, то в «герметично-забитих скриньках чуєш якийсь гук, а не знаєш до чого він» [9]. В листі від 17/III.1891 року до М.П.Драгоманова письменниця, називаючи галицьких народовців «тихим болотом», писала: «Високі патетичні слова надзвичайно дисонують з реальною дійсністю, яку бачить українська молодь», тому в устах Лесі Українки вони стає синонімами обмеженості, вузькоглядства: «Страх як вони грають такими словами, як «толерантність», «моральна тиранія», «патріотизм», «українство» і т. п., обертають їх на всі боки, як самі хочуть» [9]. Леся Українка рішуче налаштована проти «шароварної» України, про яку неодноразово згадували і М. Драгоманов, і Д. Донцов, і М. Хвильовий.

Досліджує критичні погляди Лесі Українки Б. Якубський (літературознавець 20-30-х років з трагічною долею, який помер від голоду у 1944 році, не дочекавшись вироку НКВД за начебто «співпрацю з окупантами» (див. статтю А. Радько «Архівна і кримінальна справа Б. В. Якубського – дослідника і видавця Лесі Українки» [8])). Зокрема Якубський аналізує статтю «Утопія в белетристиці», де Леся Українка здійснює огляд

літератури щодо належності до утопій. Але стаття цікавить нас іншим: саме в ній висловлені яскраві думки Лесі Українки, що дають можливість усвідомити світогляд, думки та позиції великої Українки. Леся Українка чи не найбільше з-поміж її сучасників зосередила увагу на проблемах сутності мистецтва. Модернізація української культури для неї була пов'язана з вибором певної естетичної, художньої традиції. Вибір між модернізмом і позитивізмом для письменниці ускладнювався і певними етичними моментами, і боротьбою поколінь: Леся Українка була вихована як на кращих традиціях української культури, так і на зразках світового мистецтва, вона здатна була зрозуміти праці провідних світових мислителів, увага яких була звернена на людину – носія неповторного мікросвіту. На думку С. Павличко, Леся Українка належить до найталановитіших серед тих авторів, які були «розірвані між модерним і народницьким способом мислення, усвідомлювали цю розірваність, страждали від неї, але не ставили під сумнів правомірність самої дилеми» [7, с. 421].

Знаходила письменниця час і для збирання та опрацювання фольклору: дізнавшись, що І. Франко має намір видавати фольклористичний часопис, вона пише йому про те, що береться упорядкувати свої обрядові записи й хоче просити М. Лисенка відредагувати записані мелодії для публікації. З дозволу Лесі Українки Лисенко опублікував у своєму збірнику «Молодощі» народні пісні й дитячі ігри, зібрані поетесою та її чоловіком – етнографом Климентом Квіткою. В архіві композитора збереглися записи 30 пісень, зроблених із голосу Лесі Українки. Багато пісень з її голосу записав у різні роки й К. Квітка. Величезною заслугою Лесі Українки як організатора, фольклориста і спонсора є запис 1908 року на фонограф західноукраїнським музичним етнографом Філаретом Колесою кобзарських дум і народних пісень.

Виходячи насамперед з усвідомлення української культури як європейської, Леся Українка багато часу присвячує і перекладам.

Окремого ґрунтовного дослідження давно потребує проза Лесі Українки. Сучасна критика не цінувала письменницю й дослідницю; про це зазначав ще М. Грушевський: «В інших обставинах, ніж ми живемо, її твори переходили б у вибрані круги світу інтелігенції, знаходили б тут тонких цінителів і адептів» [2, с. 10-11]. Сучасники І. Франко, М. Зеров, М. Драй-Хмара, М. Євшан та Д. Донцов не зупиняються на аналізі прози Лесі Українки, а радянські дослідники твердять про те, що белетристичні твори її не займали такого місця в історії української літератури як драми, драматичні поеми та лірика. Не вказуючи про причину, констатує цю ситуацію і Д. Донцов: «Жодне ім'я в українській літературі не лишилось так мало зрозумілим, як ім'я Лесі Українки. І жодне інше не дає нам більшого права називатися європейським

народом» [3, с. 37]. Він справедливо зауважує: «її голосу не дочували за життя, і вона була в нім застрашано самотньою» [4, с. 95].

Як прозаїк Леся Українка маловідома, хоча її оповідання є високою модерністською літературою, які дають змогу Дмитру Чижевському зробити такий висновок: «Леся Українка закінчує історію українського реалізму в надзвичайно цінній формі, яка фактично виводить літературу далеко за межі реалізму, а українську літературу робить – вперше – літературою світовою» [10, с. 132]. Ставлення як критики, яка не оцінила належно зокрема оповідання Лесі Українки, так і самої письменниці до власної прози не було однозначним. З одного боку, Леся Українка ніколи не ідеалізувала свої оповідання, не вважала їх доскональними, але, з іншого, завжди вимагала сприймати їх як її «рідних дітей», а не щось прохідне і другорядне.

«Таж ніхто вже й не знає, що таке «Приязнь» Лесі Українки, – твір, де вперше в жіночій літературі ХХ ст. піднімається тема дівчачих підліткових дружб і дуже тонко завуальованої дівчачої розбудженої сексуальності. А молода генерація вже навіть і не знає, що Леся Українка писала прозу. Оскільки останній раз та проза видавалася у дванадцятитомнику в 70-і роки. А проза у неї шикарна: вона випереджала свій час десь на півстоліття, європейська література тільки в 1970-ті приступила до розробки тих пластів жіночої психології, які Леся Українка піднімала в 1910-ті роки» [5], – так відверто й напругу порушує питання недооціненності малої прози письменниці Оксана Забужко.

Недооцінена вона (проза) була й за життя: на пропозицію І. Франка видрукувати повість «Жаль» окремим виданням Олена Пчілка писала у 1891 році: «Повість Лесину щось-то не приходиться друкувати осібно в бібліотеці, краще залишити її для того дамського видання, яке має вийти, – чи альманах, чи журнал, чи що воно там буде. Ця повість більше підходить до жіночого видання, аніж до друку осібно». М. Павлик взагалі радив знищити повість «Жаль» ще до того, як вона була надрукована. Про це дізнаємось з листування Лесі Українки і Осипа Маковея [6, с. 212]. І. Франко теж не до всіх творів Лесі Українки ставився прихильно. У статті «Леся Українка» (1898), не аналізуючи вже надруковані оповідання «Так її доля», «Біда навчить», натомість зазначає: «Не в новелах її сила... Її талант ліричний, але не вузько суб'єктивний, їй удаються і епічні, і драматичні форми, але тільки тоді, коли вони являються тільки формами могутньої лірики, чиста епіка і чиста драма не входять, як нам здається, у обсяг її таланту» [6, с. 253]. Критики вирішували, що варто, а що – ні писати авторам. Це при тому, що мала проза Лесі Українки не була її «перехідним» етапом, вона писала оповідання все творче життя, і незавершений останній її твір – якраз прозовий (не закінчена передсмертна повість «Екбаль Ганем»). Відоме й вимушене виправдання Лесі Українки на

закиди сучасників про начебто «відхід» від написання ліричних творів: «На самих ліричних віршах вже не втриматись! – тісно робиться, хоч се не значить, ніби їх зовсім покинути маю, того, певне, ніколи не буде» [6, с. 154], – відверто зізнається вона у листі до критика і публіциста Михайла Павлика від 22 червня 1891 року.

У творчій манері Лесі Українки-прозаїка, як уже було згадано на початку статті, боряться, на думку дослідників, два начала: народницьке та модерністське: «Проза Лесі Українки дуже контекстуальна – в ній виразно відчутні художні пошуки та ідеї початку ХХ ст. Її б можна назвати імпресіоністичною, хоча вона зовсім не нагадує вражаючий імпресіонізм М.Коцюбинського, напоений одухотворенням моментів життя і оживленням «мертвої» природи. Навпаки, проза Лесі Українки – це імпресіонізм на ґрунті реалізму. В ній відсутній і могутній міфологізм, котрий характеризує її драми, і романтичний пафос, котрий відзначає її поезію» [1]. Так характеризує малу прозу Лесі Українки Тамара Гундорова у передмові до вміщених до антології оповідань письменниці, вважаючи, що в прозі Лесі Українки «...відкривається реальність і біографічність того, про що оповідає письменниця. Неоромантизм у її драмах несумісний з натуралістичними деталями, побутовими дрібницями і реаліями конкретного життя. Він виносить поза межі реальності, і в цьому його сила» [1]. Леся Українка усвідомлювала, що сучасна їй література повинна запропонувати читачеві новий спосіб опису дійсності: прозу, зосереджену на внутрішньому світі людини і світі його свідомості, звільнену від старих умовностей, хронологічної послідовності і спрощеного детермінізму. Проза Лесі Українки цікава завдяки тематиці, оскільки, як було помічено О. Забужко, саме Леся Українка першою у європейській літературі підняла тему дівочого сестринництва, жіночої дружби, приязні чоловіка і жінки. Це теми модерної літератури, зі сфери оповідань про «нову жінку», часто з феміністичним підтекстом. Місце оповідань Лесі Українки в цьому ряду, серед творів, написаних жінками і про жінок. В період, коли вироблялося нове розуміння «жіночості», це зовсім не було випадковістю. Будучи дворянкою, донькою статського радника, вона все життя була щирою до людей нижчих верств. Письменниця «під збільшуваним склом» помічає снобізм у своєму оточенні, і змальовує це у «міських» творах («Чашка», «Жаль», «Розмова», «Над морем»). Твори ж сільської тематики, навпаки, відкриті, бачимо лицарське ставлення Лесі Українки до героїв («Приязнь», «Школа» та ін.). Отже, Леся Українка-поет та Леся Українка-прозаїк – у ментальному плані різні творчі особистості. Посьогодні до цього не можуть звикнути дослідники її творчості, повсякчас порівнюючи драми й поезії Лесі Українки (із схваленням та захопленням) і її прозу (з поблажливим ставленням як до «проби пера»). Вже давно слід відійти від подібної рецепції і ґрунтовно

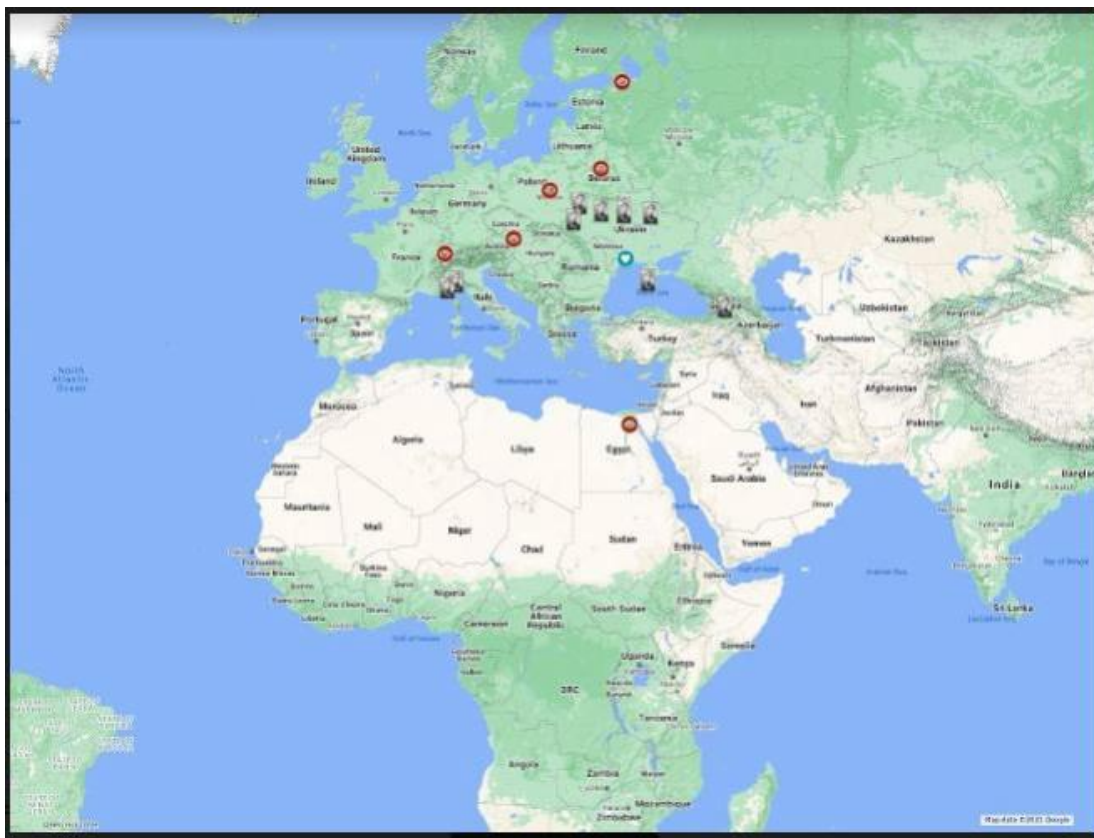
дослідити європеїзм, естетизм та індивідуалізм як риси модернізму у прозі Лесі Українки.

Ольга Подлісецька, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри методики викладання і змісту освіти
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія жіночої прози: від Лесі Українки до Оксани Забужко.
– Режим доступу : // www.radiosvoboda.org
2. Грушевський М. Пам'яті Лесі Українки / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – Київ, 1913. – Т. 64. – Кн. 10. – С. 10 – 11.
3. Романченко І. С. Михайло Драгоманов і Леся Українка в їх листуванні / Режим доступу: archive.is/e83Td
5. Радько А. В. «Архівна і кримінальна справа Б. В. Якубського – дослідника і видавця Лесі Українки»/ Режим доступу: dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/

Поетичні подорожі Європою разом із Лесею Українкою

<https://www.google.com/maps/d/edit?mid=1yv5BXkeUmIP0FeOK-Jt5QXD6aRLlzLfH&usp=sharing>

Олена Максютіна, учителька української мови та літератури вищої категорії, учитель-методист Одеської загальноосвітньої школи №38 I-III ступенів Одеської міської ради Одеської області

Наукові статті літературознавців, спогади про Леся, її родину, увіковічнення її пам'яті

Леся Українка: будь гарячий або холодний

Не маючи підтримки нізвідки, вона просто мусила стати Квіткою-ломикамінь... Між іншим, і в літературі також. Хоча по-жіночому все-таки сподівалася на інше, тому з головою кинулась, бодай, у мистецьке щастя.

Із якою щирою радістю з Києва Леся Українка 7 грудня 1896 р. сповіщала тітку, вдову Драгоманова Людмилу Михайлівну:

- У Києві є літературно-артистичне товариство, мама там членом ще з минулої зими, а я вибрана оце недавно, тижнів три тому назад...

Йшлося про діяльність Літературно-артистичного товариства, заснованого у 1895 р. Його гарячі засідання відбувались у будинку дійсного статського радника, князя Володимира Петровича Мещерського (нині – вул. Рогніденська, 2), великого ліберала. Тут влаштовувалися літературні бесіди й читання, мистецькі виставки, музичні вечори, концерти, святкування ювілеїв. Перший літературний конкурс (1897) товариства виграла Леся Українка, за що переможницю преміювали Золотим жетоном за кращий твір – йшлося про оповідання “Голосні струни”. Надалі 20-річна “літератка” активно виступала на засіданнях об'єднання, читала авторські твори, реферати, доповіді.

Що її вирізняло з-поміж інших українських письменників?

Леся Українка була і залишалася людиною бурхливих пристрастей: чим більше життя прагнуло від неї забрати, тим більше вона жаждала взяти.

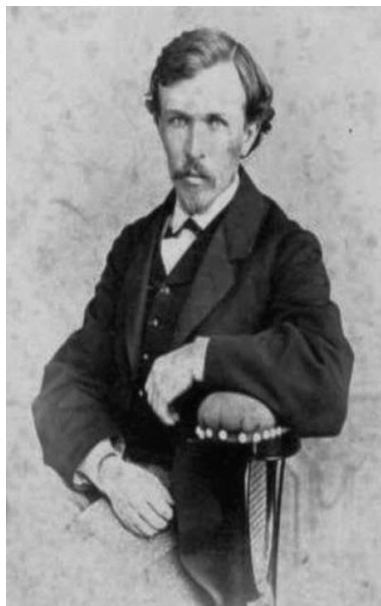
У листі від 14 січня 1903 р. до Івана Франка вона чорним по-білому написала:

- Автор “Апокаліпсису” (остання книга Святого Письма називається “Об’явлення Святого Іоана Богослова”. – *О.Р.*) дав добру науку не так людям взагалі, як, власне, поетам та артистам: будь гарячий або холодний, але не теплий....

Малою Леся бачила себе в ролі ... хеттської царівни андромахи

Одна із найвідоміших жінок України усіх часів, майбутня письменниця, перекладачка, діячка культури Леся Українка (справжнє ім'я Лариса Петрівна

Косач-Квітка) народилася 13 (25) лютого 1871 р. у найманому будинку (тепер – пр-т Відродження) у Новоград-Волинському Волинської губернії. Про це було зроблено запис у метричній книзі міської Соборної Преображенської церкви.

Батько, дворянин та високоосвічений поміщик Петро Антонович Косач (1842-1909), походив із гербового заможного українсько-козацького шляхетства. Правник за освітою, він добре знався на літературі та живопису, а навчаючись у Київському університеті Св. Володимира, брав участь у роботі української “Громади”, пізніше перейменованої в “Стару громаду”. До 1897 р. Петро Антонович служив маршалком Ковельського повітового дворянства, а в 1899 р. дійшов до рангу дійсного статського радника.

Її мати, дворянка Ольга Петрівна Косач (з дому Драгоманова; 1849-1930), під літературним псевдонімом Олени Пчілки стала відомою українською письменницею, меценаткою, перекладачкою, етнографинею, фольклористкою, публіцисткою та громадською діячкою; саме вона у середовищі інтелігенції Лівобережжя запровадила моду на українську мову та вишиті сорочки. Свого часу велике враження на Ольгу Петрівну справили у Львові Іван Франко та Михайло Павлик – два духовних провідники національно свідомих галичан. Утім, найбільше вплинула на Олену Пчілку засновниця цілого жіночого руху в Західній Україні, письменниця Наталя Кобринська (1855-1920), котра згодом залучила колегу з Великої України та її дочку Ларису до участі та виданні у друкарні Товариства імені Т.Г. Шевченка феміністичного альманаху – “Перший вінок” (1887).

Будинок, у якому народилася Леся, 1929 р.

Майбутні Лесині батьки побралися 28 липня (9 серпня) 1868 р. у мурованій Хресто-Воздвиженській церкві села Пирогове, яке тепер стало південним передмістям Києва. Свідками з боку молодого були Володимир Антонович та Василь Кістяківський, з боку молодої – Олександр Кістяківський і Михайло Драгоманов. У подружжя згодом народилося

шестеро дітей: Михайло (1869-1903), Лариса, Ольга (1877-1945), Оксана (1882-1975), Микола (1884-1937) та Ізидора (1888-1980).

Дослідники пишуть, мовляв, у містечку Возвягелі, Звягелі, а тепер – Новоград-Волинському, Лариса прожила перші вісім років. І лише навесні 1879 р. із Надслучанської Швейцарії, як колись городяни просто, але зі смаком називали мальовничі скелясті береги вздовж Случа, – родина переїхала до Луцька.

Це не зовсім точно... Так, голова Новоград-Волинського мирового з'їзду Петро Антонович Косач залишився у Звягелі, тоді як його дружина – Ольга Петрівна, у 1872 р. з однорічною Лесею уже виїздила до Відня, бо там її брат, М.П. Драгоманов перебував у науковому відрядженні. Відвідавши Флоренцію, Рим, Помпеї, мати із дочкою вже збиралися додому, та Михайло Петрович попросив сестру про послугу: передати у Відні приватні листи українцям, членам віденського товариства “Січ”. Так що не лише у Колодяжному Любитівській волості Ковельського повіту Волинської губернії зростала Леся.

Епістолярна сторінка творчості Квітки-ломикамінь почалася дуже рано, але про що саме п'ятирічна Леся писала у перших листах до Женеви, до родини дядька Михайла Драгоманова? Дівчинка розповідала, як із іншими дітьми вони вивчали природу: узимку – ліпили снігові баби, навесні – закопували в теплу землю яйця вужів, щоб швидше вивелися вуженята, плавали на човні, смажили на свіжому повітрі шматочки сала. Коли молода родина переїхала до іншого будинку, родини Завадських, – у Лесиному житті з'явився великий сад. Фантазія дівчинки взагалі розквітнула.

Вражає те, що ні в довгої кози, ні в індіанців діти Косачів не бавилися, а грали цілком поважні ролі героїв Гомера. Тендітна й миловида, ще не скута хворобою Леся пробувала себе в ролі... хеттської царівни Андромахи, котра після загибелі чоловіка Гектора, падіння Трої і вбивства сина Астианакта ахейцями стала рабинею і наложницею негожого сина Ахілла – Неоптолема... Отакої!

Весна 1879 – весна 1882 Лариса з батьками мешкала на Замковій площі у Луцьку – в якості побутової ексекції туди татка перевели на посаду голови Луцько-Дубенського з'їзду мирових посередників. Лише через рік домашні справи Косачів бодай якось налагодилися: родина із трьома малолітніми дітьми підшукала та винайняла половину одноповерхового приватного будинку над самою річкою Стир.

Чому саме Луцьк став дуже важливим для Лесі містом? Саме тут, на березі Стиру дев'ятирічна “літератка” написала перший вірш. Називався він “Надія” і став емоційним відгуком на заслання до Сибіру її улюбленої тітоньки Єлеї! Відтоді слово «надія» стало маркером життя і творчості Лесі Українки.

Читати дівчинка вивчилася у чотири роки, але знаєте, що п'ятирічна “літератка” найбільше любила декламувати по пам'яті? “Русалку” (в оригіналі – “Świtezianka”) Адама Міцкевича у перекладі Пантелеймона Куліша. Запитайте, чому? Можливо, тому, що твір у специфічному жанрі “русалчиних балад” (“ballady rusalczane”) був про Україну. Адже головна героїня, рибка мешкала в озері... Світязь і деякий час та “Світезянка” зустрічалася з мисливцем, видаючи себе за... звичайну українку. А потім ви дивуєтеся, звідкіль у “Лісовій пісні” постала Мавка? Ось від якого пункту, як на мене, слід вивчати історію драми-феєрії. Офіційна легенда народилася трохи згодом.

Мовляв, гостюючи у свого вуйка Лева Скулинського у глухому поліському селі Скулин біля урочища Нечимного (нині – Ковельський район Волинської області), Леся наслухалася легенд про лісовиків та мавок. Справді, дядько Лев на прізвище Бас, хоча по-вуличному представників цього роду на тутешніх вулицях називали Басюками, випасав корів та доглядав за місцевою пасікою.

Вперше у лісову пушу, на береги таємничого озера Нечимне Леся з матір'ю, братом Михайлом та молодшою сестрою Ольгою приїхала улітку 1884 р. Як згодом написала Ольга Косач-Кривинюк:

- Ходили ми тоді геть скрізь: по лісі в бір, коло озера, а сидячи коло вогнища, почули багато-багато оповідань про той ліс, про озеро, про всяку “силу” лісову, водяну, польову та про її звичаї й відносини між собою та людьми.

А далі – пішло-поїхало: “Саме із цих історій невдовзі народилася ідея “Лісової пісні”. Діти є діти... Таїна їх найбільше вабить. І мала Лариса бігала вночі до лісу, хоча дуже боялася. Тоді перемагала цікавість – дівчинка мріяла зустріти тих казкових істот.

Дев'ятирічна “літератка” та її “Надія”

Через батьків Господь кожному з нас дав власне обличчя, але кожен із нас вибирає його вираз. Далеко не все безжурно складалося в її житті, але випробуванням вона не корилася. Відомо, що Леся народилася кволою дитиною, хоча тривалий час здавалася просто тендітною.

Усе змінилося у 1880 р., коли у дівчинки лікарі діагностували хронічну хворобу – коксит (кістково-суглобний туберкульоз). Потім трапилася друга подія, що прискорила перебіг хвороби. 6 (18) січня 1881 р. під час святкування Водохреща дев'ятирічна, блаженко вдягнута “літератка” застудилася. Їй хотілося побачити, як святять воду... Та місян того року на річці Стир зібралося багато, тому кригу стала накривати вода. Лесині валянки геть змокли, а на морозі вона знаходилася кілька годин.

У владної матері – Олени Петрівни Косач щодо долі власних дітей був чіткий план. Навесні 1881 р. Олена Пчілка привезла Михайла, Лесю та Ольгу до Києва. Належало подбати про відповідний рівень освіти дітей. Додому до Косачів на Стрілецький провулок, 9 (тепер – пров. Георгіївський) приходили приватним чином викладати найкращі міські вчителі. Зокрема Михайло та Леся вивчали грецьку і латинську мови.

Невдовзі Мишолосія, – як ніжно рідні називали брата і сестру: Михайлика та Лесю, які були просто нерозлийвода – почали вчитись за програмою... чоловічої гімназії, а восени 1881 р. - взимку 1882 р. на вулиці Рейтарській, 19, Зеїчка брала уроки гри на фортепіано у першій дружини Миколи Лисенка, співачки (лірико-драматичне сопрано) і педагога Ольги Олександрівни О'Коннор (1854-1930).

У листі до Михайла Драгоманова Леся щиро зізнавалася:

- Мені часом здається, що з мене вийшов би далеко кращий музикант, ніж поет, та тільки біда, що натура утяла мені кепський жарт...

Знай, сильніше праву ногу Лариси так крутило, що терпляча дівчинка плакала від болю. Діагнозу точного ще не було. Вважаючи, що це – звичайний ревматизм, мати лікувала Зеїчку... ваннами та мазями. Так почалася, як сумно згодом жартувала поетка, її “тридцятилітня війна” з туберкульозом.

Розвиднилося лише у червні-серпні 1883 р., коли Олена Петрівна Косач з дітьми відпочивала у матері, Єлизавети Іванівни Драгоманової (1821-1895) на хуторі Зелений Гай – місцині, що тоді перебувала за межами Гадяча. Саме там, уперше, місцевий лікар діагностував хворобу 12-річної дівчинки – туберкульоз кісток.

11 (23) жовтня 1883 р. в університетській клініці на Бібіковському бульварі (нині – Київська міська клінічна лікарня №18; бульвар Шевченка, 17) у Києві Зею вперше прооперували. На лівій руці юної пацієнтки завідувач кафедри госпітальної хірургії Київського університету Св. Володимира, професор Олександр Христофорович Рінек (1837-1916) видалив вражені кістки. Більше вона не змогла грати на фортепіано, як це було раніше.

Разом із тим, швидко з'ясувалося, що хвороба перекинулася на кістки правої ноги. Подальші п'ятнадцять років нестерпні болі періодично

переслідували поетку, аж поки у 1899 р., в Берліні не була вдало виконана операція, після якої Леся змогла відносно вільно пересуватися.

Реабілітація після київської операції тривала довго – всю першу половину 1884 р. Повернувшись додому до Колодяжного, під педагогічним наглядом матері Леся продовжувала вивчати французьку і німецьку мови, про що на хутір Зелений Гай листом сповістила улюблену бабусю.

Ні, на співчутті до себе Лариса Косач ніколи не спекулювала, а навпаки – завжди і в усьому, прагнула допомогти меншому та слабшому. Не секрет що владна матуся, Олена Пчілка, більше любила сина Михайлика, бо Лесю вважала... малорозвиненою.

Але найбільше Ольга Петрівна Косач не терпіла доньчину вдачу, саме тому не віддавала Ларису до школи, а з чотирьох років навчала вдома за власною програмою. Аргументувала це Олена Пчілка... просто: мати бажала уникнути російського впливу на Зеїчку. Все це, як на мене, відбилося на характері майбутньої Квітки-ломикамінь, яку Іван Франко потім не безпідставно називатиме “чи не одиноким мужчиною на всю новочасну соборну Україну”.

Проти суворої й навіть норовливої Ольги Петрівни не менш вперта Лариса у підлітковому віці часто бунтувала. Дві сильні жінки в одній родині – це майже завжди проблема.

Надалі вона прагнула уберегти від матусиного педагогічного тиску слабших. Дбаючи про освіту молодшої сестри, у 19 років Леся Українка написала для семирічної Оксани підручник. Знаєте, який саме? “Стародавня історія східних народів”.

Отже, від початку травня 1882 р., Лариса Косач з батьками жила в селі Колодяжному, розташованому за 6 км від Ковеля. Одна з причин – Лесину матір, письменницю Олену Пчілку поставили під “негласний нагляд” за листування “преступного характера”. Аби хоча б ззовні життя тривало безтурботно, у гостинній садибі Косачів, придбаній у 1868 р. її батьком, часто влаштовувалися вечори і домашні концерти. Сюди навідувалися українські письменники, маляри, музиканти, як-то: Іван Франко, Ольга Кобилянська, Михайло Старицький, Галина й Остап Лисенки, Орест Левицький, Михайло Комаров.

Чому їм так гарно тут велося? Чому протягом життя думками раз-у-раз Леся поверталася в те поліське село? Читаємо:

- Колодяжне – це, власне, вдома, а решта, то це все так собі – між іншим. Для цілої нашої родини ця квартира (Київ, вул. Саксаганського, 97) не була нашим “вдома”. Вона була раніше в Колодяжному, поки ще цілою родиною ми там жили, а потім то все було тимчасове, випадкове і не своє.

З якої причини у доволі закритої Лесі сформувалося таке враження? Пише сестра:

- Наша сім'я жила в дуже близьких стосунках із селянами, всі ми, в тому числі й Леся, – може, ще більше, ніж хто, – мали між колодяженцями не лише знайомих, а й приятелів, і товаришок, і товаришів. Тому весь їхній побут дуже скоро став нам відомим, а далі – й рідним.

Надія та розпач за одним письменницьким столом

Від липня 1949 року в Колодяжному діє Літературно-меморіальний музей Лесі Українки, який складають: основна будівля, “білий” Лесин будинок, побудований у 1890 р. для старших дітей як літературне шале-флігель, та батьківська “сіра” хата, споруджена татком поетки Петром Косачем у 1896 р. Остання назву отримала через... колір вікон та віконниць.

Тобто, як ви розумієте, тих “новоділів” у 1882 р. у Колодяжному фізично бути не могло. Скажу більше, обидні нинішні кам’яниці фактично збудовані з нуля, адже у роки Другої Світової маєток був знищений. У колгоспному селі Колодяжному, попри дощ, відкриття “білого” Лесиноного будинку відбулося тільки 13 липня 1949 р.

Оскільки тутешній музей Лесі Українки тоді відкрився... на громадських засадах, обов’язки штатного екскурсовода виконувала сільський бібліотекар, 21-річна колишня ланкова Ніна Зіньківна Кошелюк. Саме з неї Літературно-меморіальний музей Лесі Українки й почався.

Адже останній спадкоємець садиби Косачів у Колодяжному, молодший брат письменниці – Микола Петрович, котрий у 1903 р. оселився тут із дружиною Наталією Дробиш, продав “білий” Лесин будинок у 1920 р. місцевому селянину Пилипу Силюку.

Тільки у 1938 р. жіноча спільнота Львова, – зверніть увагу, не Києва! – порушила в пресі питання про викуп, ремонт і збереження безцінної культурної спадщини.

Але й тут у благородну справу втрутився Совок... Оскільки спеціальної освіти Ніна Кошелюк не мала, а продовжувати навчання часу не було, наказом №82 Ковельського районного відділу культури від 5 вересня 1949 р. на посаду завідуючої сільською бібліотекою села Колодяжного направили Марію Пилипівну Скрильникову (1927-2010).

Далі було як завжди: на підтримання пам’яті “поетеси-революціонерки” держава грошей не виділяла, дах “білого” Лесиноного будинку почав протікати. Не кажу вже про відновлення фруктового саду, лип і тополь, що колись росли по периметру, розбивку клумб із квітами – більшість робіт добродійникам доводилося фінансувати з власної кишені. А тут ще наказом №48 Ковельського райвідділу культури від 15 червня 1955 р. у Лесиноному “білому”

будинку відкрили... районну дитячу бібліотеку. Мовляв, а що, нехай школярики бігають до Квітки-ломикамінь по книжки.

Ну, гаразд: Совок минув, а нині як справи?

Два Лесиних будинки знову руйнуються і потребують негайних реставраційно-ремонтних робіт. Ще позаторік музейники підготували проектно-кошторисну документацію на 8 млн гривень, хоча, на думку фахівців, потрібні 10 млн. Не одному журналісту директорка Музею Ольга Бойко пояснювала: цих грошей ні обласна влада, ні уряд не дають, а власними силами музейники спроможні виконати лише... косметичний ремонт, тоді як коштів на нову систему опалення забракне.

Певен, що Леся Українка легко могла б реалізувати себе і як музикант, і як маляр, і як літератор. Не дарма у листі Олени Пчілки до Івана Франка читаємо:

- Леся почала учитися у одного художника і намалювала олійними фарбами дуже гарні картини... – Йдеться про період, коли дівчина відвідувала Київську малювальну школу, засновану маляром і педагогом Миколою Івановичем Мурашком (1844-1909), що швидко перетворилася на центр демократичної художньої думки. У 1882-1991 рр. рисувальна школа М.І. Мурашка працювала на вулиці Великій Володимирській, 46 (тепер – вул. Володимирська).

Лише з осені 1884 р. 13-річна “літератка” повернулася за письменницький стіл. У серці боролися дві рівноправні стихії – “надія” і “розпач”. Це й зрозуміло, їх, Мишолосію, болісно розчахнули навпіл – мати відправила сина Михайла в Холм (тепер – Польща): навчатися до тамтешньої чоловічої гімназії. Їй до гімназії було як і раніше зась... Треба ж дочку опікати від можливого російського впливу.

Про що тоді писала юна поетка?

30 жовтня (11 листопада) створено поезію “Конвалія”, а 3 (15) листопада – вірш “Сафо”. Останній твір довелими показовий для розуміння стану Лесиної душі:

- Над хвилями моря, на скелі, / Хороша дівчина сидить, / В лавровім вінку вона сяє, / Співецькую ліру держить. / До пісні своєї сумної / На лірі вона приграє. / І з піснею тою у серці / Велика їй туга встає. / В тій пісні згадала і славу / Величну свою, красний світ, / Лукавих людей, і кохання, / І зраду, печаль своїх літ, / Надії і розпач... Дівчина / Зірвала лавровий вінець / І в хвилях шумливого моря / Знайшла своїй пісні кінець.

Безпросвітна туга минула, здається, лише у березні 1885 р., коли в Колодяжне з Києва привезли рояль. Як Леся зраділа інструментові, як кинулася грати, ніби хтось всесильний повернув її щасливі безтурботні літа. Разом із сестрою Ольгою вони не могли натішитися і, хоча Новорічні свята

давно минули, жадібно розучували мелодії з опери “Різдвяна ніч” М.В.Лисенка.

Серце не замкнути

Тривалий час молода поетка тримала серце під замком, нікого із представників сильної статі туди вона не пускаючи. Окрім, звісно, брата Михайлика. Деякі дослідники першим коханням майбутньої великої поетеси називають Максима Славинського (1868-1945).

Коли підлітки познайомилися, Лесі минуло 15, Максиму – 18.

Зрештою, як знавці європейських мов, Лариса Косач і Максим Славинський покинули лише закликати інших учасників київської “Плеяди” до перекладацької діяльності, а разом підступилися до ліричних перлин з “Книги пісень” Гейне (Christian Johann Heinrich Heine; 1797-1856). Так виник, за спогадами українського історика та політолога Олександра Шульгина, “зворушливий роман”.

Проте у 1898 р. Максим Славинський залишив Україну та переїхав до Санкт-Петербурга, де служив співредактором газет “Північний кур’єр”, “Свобода і право”, “Вільна думка” ...

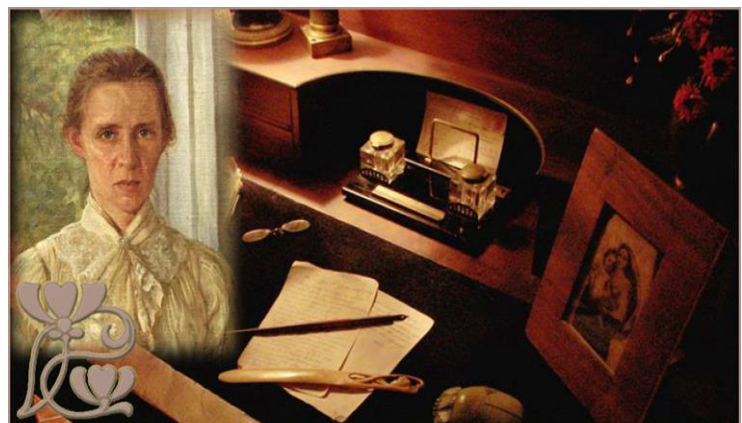
Вони розійшлися. Лесина сердечна рана загоювалася не один рік. Це неозброєним оком видно, коли читаєш твори із першої збірки «На крилах пісень» (1893) чи цикл віршів «Мелодії» із другої книги «Думи і мрії» Лесі Українки, виданої у Львові «Українською видавничою спілкою» в 1899 р. У вірші «Європейська мелодія», складеному 26 червня 1896 р., біль впресований у кожне слово:

- Ти не мій! Розлучив нас далекий твій край...

Сьогодні

У Києві на вулиці Сакаганського, 97 (колись – Маринсько-Благовіщенський), зайдімо до літературно-момеріального музею великої української поетеси.

Спальня батьків, де висить одна з небагатьох картин, написаних Лесею Українкою. І називаються вона «Мати і дитя біля пташиного гнізда». Поруч висить бандура. Це саме той інструмент, що Леся Українка подарувала хлопчикові, який водив по селах видатного українського кобзаря Гната Гончаренка (1835-1917).

Бо той, як писала Леся, «грає ліпше, ніж співає: в музиці він віртуоз межи простими бандуристами».

Перед нами – київські покої, де мешкала Леся з наймолодшою сестрою Ісидорою. На письмовому столі, поряд із замішеними рукописом, лежить дарунок її «любого друга» Сергія Мержинського. Листівка із репродукцією картини «Сікстинська мадонна» (1514) Рафаеля Санті.

Джерело:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3188591-lesa-ukrainka-bud-garacij-abo-holodnij-ale-ne-teplij.html>

https://mvduk.kiev.ua/?page_id=131

Свінтковська С.А., старша викладачка кафедри методики викладання і змісту освіти, завідувачка сектору української мови та літератури, зарубіжної літератури

Ушанування пам'яті Лесі Українки

в Україні й у всьому світі

Україна

В Україні існує понад 70 пам'ятників письменниці. Вони є по всій Україні: Києві, Львові, Стрию, Івано-Франківщині, Одесі, Криму, Хмельницькому та в інших містах нашої країни.

https://drive.google.com/file/d/116HzxM2qiS_EY9AH3F4kmkdQLaOB9rsM/view?usp=sharing

Вергомі Л.Т., учителька української мови та літератури вищої категорії,
учитель-методист Чорноморської гімназії №1
Чорноморської міської ради Одеської області

Далі буде